

ŘEKNĚME TŘEBA: O VĚDĚ A IDEALISMU

Odpočívám po životě lesním jako po pěkné opičce. Chlad pokoje činí velmi dobře hlavě poněkud rozpálené a kůži
 5 leckde rozedrané; rozvážnými pohyby a mírným protahováním udobřuji bolavé údy. Bylo toho také trochu mnoho včera. Od božího rána až přes půlnoc obcoval jsem s přírodou a s lidmi, kteří, když mají v ruce sekeru, nebojí se ani čerta, natož nějakého pořádného suchého stromu.
 10 Prolézali jsme houštiny skoro panenské; pytláci mají tu doupata a my měli pytlácké laskominy. Nahoře v Maložíně uhryzovali jsme kus vepřové, ležíce v trávě a naslouchající kosům a drozdům: to byl náš oběd. Také jsme pracovali s dřevem. A v noci všechny hvězdy byly na obloze,
 15 ale velmi vysoko, a my naslouchali u vody, kterak poskakují pstruzi... A tak jsme okusili nejlepšího květnového slunce i pěkného chládku. To byl zase jeden náš den — zhruba řečeno. Neboť podrobnosti si nechám pro sebe. Putoval jsem po dvou, po všech čtyřech, po zadku i po
 20 bříše — po bříše kanálem naštěstí dosti suchým —, zkrátka moje údy mají příčinu k nespokojenosti, a proto odpočívám.

Dnes odpočívám ovšem hned po ránu. V minulých dnech odpočíval jsem obyčejně až odpoledne, poněvadž toulal jsem se jen dopoledne. Ale toto odpočívání způsobilo, že
 25 jsem pomalu přečetl Novotného České dějiny, to, co vyšlo, a že jsem jako řádný čtenář měl o přečteném nějaké myšlenky.

Nestává se příliš často, že vezmu do ruky knihu takzvanou vědeckou, zejména z oborů, z nichž už ve školách míval
 30 jsem milosrdnou čtyřku. Čtu raději pohádky a v poslední době opět i básně. Což ovšem neznamená, že to doporučuji jako věc následováníhodnou. Touha po vzdělání je ušlechtilá touha. A každý z nás je zvědavcem v některém oboru. Já toliko nechci býti příliš zvědav. Zajímají-li mne „krásné
 35 futuristické zuby“ Marinettiho a talent Picassův, nemyslím, že proto je nutno i, abych se zajímal o konstrukci

aeroplánu, o chemické složení salvarsanu, o hloubky německé energetiky Ostwaldovy nebo o cifry stejně německé Brücke. Tu stačí mi pouhá a milá fakta: že člověk létá, že není jedinou spásou lidstva rtuť a jod a že Němci dobývají světa, jak mohou: imperialismem, socialismem i jednotným formátem. 5

Před Novotného Dějinami četl jsem nějakého starého Robinsona, velmi zbožného a mravokárného, a právě proto snad dokonale zábavného. Pookřál jsem citelně, a když jsem četl, kterak ten dobrácký pohan Pátek utíkal před rohatým a vousatým strašidlem, které ho chtělo o život připravit, anebo, spatřiv poprvé vařící vodu, kterak, když v největším varu ze všech stran kypěti počala, přišel on na ten pošetilý nápad, že snad nějaké živé zvíře tam býti musí, které tu vodu ven vyhazuje, a tedy, aby tomu zabránil, strčil do ní kvapně ruku, chtěje je chytiti, načež v tom okamžení počal tak silně křičeti, že se ta skalní zeď třásla, — tu slzy smíchu jako hráchy stékaly mi po tvářích. Nehledal jsem ovšem, bera do rukou Novotného Dějiny, podobné zábavy. Věděl jsem, že sahám po knize vědecké, která mne může toliko poučiti. Ale na jednu věc jsem zapomněl, že totiž vědecká pravda, tato přísná a nemilosrdná bohyně, která mluví více pod čarou než nad čarou (což ve vědeckých knihách jest něco zcela jiného než v novinách) a nemá slitování s lidmi, kteří milují pohádky, jest někdy bohyní velmi, velmi zarmucující. A tak když jsem dočetl, zejména partie o říši Svatoplukově a o říši Boleslavově, řekl jsem sobě a pro sebe asi toto: Jest ovšem pravda, že zdárný syn národa má znáti dějiny jeho a vlasti své, ale není věru třeba, aby o nich věděl všecko nebo jen to, co vědí historikové. 10 15 20 25 30

Novotného Dějiny jsou jistě práce nad jiné veliká a vážná. A tím potřebnější, že národ náš má ve světě takové přítelíčky, jako jest — promiňte — Bachmann. Rovněž jest bezesporo, že vědec musí jíti jen a jen za svou vědou a její pravdu, i sebe nepříjemnější a ohyzdnější, uváděti do světa dočista nahou. Ale — když přece jen vědecká pravda není celá pravda, ba dokonce jest jen horší její polovina. 35

Nevím, jak se vedlo a povede jiným, ale mně bylo jaksi zima po přečtení toho prvního svazku. Něco snad zavinila nepřiměřená předchozí nálada. Ale nikoli všechno. Pozoroval jsem: chladný, nemilosrdný mozek psal tuto knihu.
5 Mozek historikův, jaký má býti. Dokonce řekl jsem, že jistý silný požitek bude nám poskytnut možná později, při některých partiích novějších dějin našich, budou-li zpracovány stejně přímě. Autor hledí, jak se mi zdá, rád ostře pod motivy zdánlivě náboženské a ty skutečně náboženské
10 analyzuje bystře. A přece ta zima!

Je to přirozené. Předností vědeckých dějin Novotného jest chladný mozek, který je psal; předností naší, předností národa nebylo by, kdybychom na své dějiny hleděli se stejně chladným — srdcem. Historická věda jest věcí historiků,
15 národní dějiny jsou věcí národa. Historická fakta jsou jen jedna polovina národní historie, její kostra, které národ a jeho básníci dají a musí dáti tělo, její tělo, jemuž oni dají a musí dáti život, druhou polovinou.

Nejen věděti, také věřiti musíme, abychom měli o všech věcech pravou představu. Pravda a legenda se doplňují a společně tvoří svět. Praví nám snad suchý a věcný přírodopisný popis vlaštovky, čím nám vlaštovka skutečně jest a vždy bude? Mezi vědeckými fakty jest příliš mnoho vědou nevyplněného a nevyplnitelného místa. Mezi kvetoucí růží
20 a vzduchem, který ji obklopuje, jest například krása.

Máme nohy na pevné zemi a hlavu ve volném vzduchu. Čím pevněji stojíme, tím je hlava svobodnější. Tak doplňuje se nejlépe věda s vírou.

Historická věda nemůže překážeti tomu, aby nerostly legendy a povídky o hrdinech. Naopak, vzájemný zřetel jest výhodný pro obě strany: legendy získávají pevnou půdu pod sebou a věda přestává býti mrtvou a koná své poslání národní. A podobně je tomu ve všech ostatních oborech. Věda je sama o sobě nedořeknutím; teprve ve spojení
35 s idealismem stává se pákou budoucnosti. Věda mohla by konstruovati stále nové modely aeroplánů; kdyby nebylo hrdinů, kteří riskují život, lidstvo by nelétalo. A jak směšní a malicherní byli bychom, kdybychom každého takového

hrdinu dávali pod mikroskop s tisícerymi proč a zač a ne-
spokojili se prostě tím, že byl hrdina! A jak směšní a mali-
cherní jsme, činíme-li to skutečně se svými hrdiny! Od-
pusťte špatnému přirovnání; ale jen bídní lidé, chorobní,
dekadenti nimrají se s každým jídlem, obhlížejí je ze všech
stran, hledajíce všude chlup; zdravý člověk slupne všecko,
co dobře voní a dobře chutná a není jedovaté. 5

Mnoho se mluví dnes o poměru vědy k idealismu. Hle-
dají se křivolaké cestičky ze zmatku zaviněného úpadkem
mravního prestýže, jemuž těšila se náboženství teologické
teorie, jak říká prof. F. Mareš (jehož poněkud kněžsky
nabubřelý sloh je často příliš nepřijemný). 10

Mareš má velikou pravdu, bojuje-li proti nekritickému
přejímání německého monismu českou inteligencí a čes-
kým dělnictvem; mylí se ovšem, myslí-li, že dělnictvo hledá
tu nové náboženství, kdežto inteligence pochvaluje si jej
toliko pro jeho materialism. Mezi dělníky zanesen byl mo-
nism přece inteligencí a nějaké to monistické dělnické sdru-
žení v Praze založené jest také jen dílem inteligence. Celé
to hnutíčko v českém dělnictvu jest jen nový a zjevný důkaz
mravního úpadku českého socialismu, který ztratil všechny
své ideální síly a mravní hodnoty a splynul mravně se
soudobým „materialismem“ měšťáckým; energetický im-
perativ ovšem ho neobrodí. A hledají-li dělnická srdce
opravdu útěchy v nejnovější německé moudrosti, svědčilo
by to jen pro to, že sladká moudrost zdravého socialismu
a jeho ideály odešly z nich nadobro. 15 20 25

Ale celý ten český monism, tak nečesky po Němcích
nápodobený, jest jen suchá a neživotná spekulace povrch-
ních mozků, které chápou se u nás ihned všeho, o čem za-
slechnou. Poněvadž Bergson je méně blízký a přístupný,
žije Ostwald. A pak je to ovšem krásný německý systém
a člověk může platiti za jeho přívržence a filosofického du-
cha, když dovede zpaměti násobilku světového formátu. 30

To u nás potrvá jen, dokud Němci nepřijdou s něčím
novým. A nepůjde to za plechové odznaky do kabátů. 35

Mareš mluví bohužel příliš mnoho o náboženství, o pouš-
ti ateismu a materialismu, o brutální přírodě. Jest hoden

státi se apoštolem nového ismu. To by nám však nepomohlo.

Nejsem filosof. Nemyslím o jak, odkud a proč. Příliš mě
zajímají bližší věci. Nemudruji o záhadách světa, nedo-
5 myšlím se, že je pochopím intuicí. A tak jen věřím, že vše,
co má pohlavní pud a jiné podobné pudy, má také pud
k idealismu, touhu po rozkoši etické a estetické. Někde je
bezpochyby ukrutně nepatrná, jinde, zejména u lidí, často
zvrhlá. Ale to nepadá na váhu. Pud je zde a člověk, poně-
10 vadž má vyšší intelekt, založil na něm ohromný a měnlivý
soubor etických a estetických ideálů. Měnlivé. Jiné na
Západě, jiné na Východě. Jiné v různých epochách. Jinými
řídí se prorok, který před svou dobou jde, a jinými básník,
který mimo dobu stojí. Jiné má dav celý ve své době. Pud
15 sám je nestejně intenzívní místně i časově. Snad má svůj
příliv a odliv, zimu a jaro. Například u národa. Náhle jme
se odpočívati: národ má hrstku idealistů, kterých nikdo
nenásleduje, a zástupy bařtipánů, po nichž opičí se davy.

Co jest pak činiti idealistům? Podporovati pud k etic-
20 kým a estetickým ideálům všude, kde se vyskytne. Praný-
řovati bařtipánství a jeho nohsledy všude, kde se vyskyt-
nou. Jen neplýtvati však energií budováním nového systé-
mu, nového náboženství! Nikoli, z toho nevzešlo by nic
lepšího, než byl náš starý školní katechism, ba ani přibližně
25 nic tak dobrého. Ale přijde to jednou samo sebou.

Žijeme v době, kdy veliká, všecko strhující a jednotící
idealistická psychóza není ještě možná. Socialistické hnutí
ve svých dobrých dobách bylo tou poslední. A je dokonce
v jistém smyslu krásou našeho světa — v němž jest ještě
30 dosti idealistů —, že jeho idealism je tak mnohotvárný.
Bařtipáni jsou ovšem všude stejní, jejich náboženství jest
jen jedno. To je výhoda pro ně. Vládnu. Všeho do času
však.

Jsem přesvědčen, že u člověka s vyvinutým pudem
35 k idealismu projevuje se tento pud jako jiný pud, přes
všecko, děj se co děj. Jsou i tu snad asketové: potlačují jej,
zapírají, umrtvují; jsou stejně úcty nebo opovržení hodni
jako asketové jiní. A tomu bylo tak od počátku a bude až

do konce. Těm, kdož touží po novém náboženství, po silném, souvislém a jednolitým idealistickým proudu, který by především davy strhoval a tvořil ony veliké věci, jež jediné ze společného úsilí velikého množství mohou vzniknouti a jež více než sama víra dávají pocit jistoty a mírsrdce; těm, kteří jsou ještě trochu předčasni, pokud skutečně touží a nespekulují toliko, zbývá toliko odstraňovati, pokud je to v jejich rukou, zmatek tím, že například budou mluvíti hodně přesně. Jeví-li se náboženství teologické teorie — jak praví Mareš, a správně — svobodné mysl evropského člověka nesrovnalé s jeho vlastní životní pravdou, odvrátil-li se proto od něho a obracel se k pouhé vědě, která ho rovněž neuspokojila —, pak je nutno, aby uznání tohoto faktu se všemi jeho důsledky ražena byla cesta pevně a bez kompromisů. U nás myslím vyplývá z toho příkaz rázného boje s klerikalismem, to jest s ateismem a materialismem zakukleným, a tedy mnohem nebezpečnějším než ateism a materialism vyložený, pokud ovšem těmto pojům dáváme tak široký smysl jako Mareš, což jest nesprávně a připomíná to žargon klerikálů.

V užším slova smyslu nevyklučuje ateism idealismu a materialism jest pouhá doktrína, která jen opácnému teoretikovi, jako jest vitalista Mareš, může se zdáti pramenem zla.

A tu se mi zdá, že celý ten vědecký i quasivědecký spor o „duši“, který u nás teď kvete, jest často plýtvání časem, jež muži vědecky vyzbrojení a nejlepšími úmysly vedení mohli by využítí jinak, s větším ziskem pro národ. Ovšem směrem poněkud — choulostivějším.